

Obr. 1 Pečetítka nalezené v pohřební komoře generála Menechibnekona (foto M. Ottmar)

Úřad je úřad aneb i mrtví potřebují „razítko“ (K nálezu pečetítka se znakem pohřebiště v Menechibnekonově hrobce v Abúsíru)

Ladislav Bareš

Staroegyptská civilizace byla do značné míry založena na úřadování, jehož základem bylo pořizování podrobných a přesných záznamů a jejich ukládání a uchovávání pro pozdější potřeby, zajišťované armádou úředníků – od místních vesnických písařů až po nejvyšší státní úředníky. Jedním z odznaků moci a úřední autority bylo držení pečetítek, kterými se potvrzovala správnost úředních dokladů, neporušenost obsahu uzavřených prostor, truhlic a nádob a jejichž význam lze plně srovnat s dnešními razítky. Ještě dnes se některá razítka doslova vyvažují zlatem (a nejen v přeneseném smyslu) a situace ve starém Egyptě nebyla asi, přinejmenším v některých obdobích, příliš odlišná.

Pečetítka samozřejmě byla mnohem starší. Pečetní válečky, jejichž používání bylo zřejmě převzato z Mezopotámie, se v Egyptě objevují už v závěru Predynastické doby, tj. na samém konci 4. tis. př. n. l. Jejich používání se podstatně rozšířilo s rychlým rozvojem administrativy po vzniku centralizovaného egyptského státu a jeho centralizované správy. Od konce Staré říše se namísto válečků, jejichž výroba byla zřejmě poměrně náročná, začala stále více používat plochá pečetítka. Ta měla zprvu různý tvar (kulatý, oválný nebo i pravouhlý), ale již záhy, nejpozději na přelomu 3. a 2. tis. př. n. l., zcela převládla pečetítka ve tvaru skaraba, který byl zároveň náboženským symbolem s velmi výrazným ochranným charakterem.

Pečetě a pečetění měly své pevné místo ve světě živých, ale stejně důležité byly i ve sféře pohřbívání a péče o zemřelé. Zřejmě již na počátku Nové říše, tj. někdy kolem roku 1500 př. n. l., se jako oficiální symbol správy pohřebišť začala používat pečeť zobrazující ležící podobu šakalího boha Anupa, pokládaného tradičně za

ochránce a průvodce zemřelých, a pod ním tři trojice klečících a spoutaných zajatců, představujících tradiční nepřátele Egypta, tj. Asijce se špičatými bradkami, vlasaté Libyjce a Núbijce s negroidními rysy. Tato scéna, symbolizující věčné vítězství Egypta nad jeho nepřáteli, je známá z řady míst, ale do povědomí široké veřejnosti se dostala zejména díky objevu hrobky faraona Tutanchamona před zhruba devadesáti lety. Právě tímto znamením byla totiž úředně zapečetěna zeď uzavírající vstup do hrobky tohoto mladického faraona, který vládl zhruba v letech 1328–1318 př. n. l. Podobně musely být zřejmě zapečetěny i vchody do hrobek dalších panovníků, královen a vysokých hodnostářů přinejmenším za Nové říše a velmi pravděpodobně i později, ale zeď uzavírající vstup se kromě proslulé Tutanchamonovy hrobky zachovala jen v několika málo případech.

Jakkoli jsou nálezy otisků takových pečetí poměrně časté, samotných pečetítek se prozatím našlo jen několik. O to větší bylo

překvapení, když se takový předmět podařilo najít při čištění obsahu pohřební komory v hrobce generála Menechibnekona v západní části české archeologické koncese v Abúsíru. Tato hrobka, ležící v těsné blízkosti pohřebních komplexů admirála Vedžahorresneta, v historii někdy ne zcela právem označovaného jako „zrádce Egypta“, a kněze Iufay, jehož nevyložená hrobka vzbudila senzaci koncem 90. let, pochází rovněž ze samého závěru 26. dynastie. Její výstavba začala zřejmě někdy mezi lety 530 a 525 př. n. l., kdy Egypt dobyla vojska perského krále Kambýse, ale samotný Menechibneko v ní mohl být pohřben i o řadu let později.

Pečetítko pocházející z Menechibnekonovy hrobky je poměrně malé, měří jen 4,8 × 3,1 cm, s tloušťkou 0,9 cm. Na ploché spodní straně je charakteristické zobrazení ležícího šakala a devíti svázaných zajatců, na zadní straně je obloukovité ouško k zavěšení, resp. držení. Je vyrobeno z egyptské fajánse se světlemodrou polevou, typickou pro tehdejší dobu.

Bylo nalezeno v malé šachtě ležící uvnitř pohřební komory mezi její jižní stěnou a jižní stěnou masivního sarkofágu, v němž byla původně uložena Menechibnekonova mumie. Tato šachta a její obdoba na opačné, severní straně komory původně tvořila součást zařízení, které sloužilo ke snadnému spuštění masivního víka vnějšího vápencového sarkofágu. Toto víko až do okamžiku pohřbu spočívalo na masivních trámech (vždy dvou na opačných stranách, tedy celkem čtyřech), jejichž spodní část byla umístěna ve svislých kanálech zčásti zaplněných pískem. Po skončení pohřebních obřadů a uložení mumie do nitra sarkofágu pak byl pomocí malých otvorů, ústících do spodní části obou malých šachet, vypuštěn písek ze všech čtyř svislých kanálků, a víko tak dosedlo na spodní část sarkofágu.

Obě malé šachty, ležící na protilehlých stranách sarkofágu, musely zůstat otevřené až do okamžiku pohřbu, takže se můžeme jen dohadovat, jak se pečetítko do jedné z nich dostalo. Protože vedle něj byly ve stejné malé šachtě nalezeny i další předměty, které původně tvořily součást pohřební výbavy (mj. fajánsový přívěsek se jménem předposledního panovníka 26. dynastie Ahmose II., několik amuletů z různých materiálů a malých fajánsových a alabastrových nádobek), není vyloučeno, že ho tam odhodili starověcí lupiči. Hrobka sama byla vylopujena pravděpodobně někdy v polovině 1. tis. n. l., tedy zhruba tisíc let po Menechibnekonově pohřbu.

Pečetítko z Menechibnekonovy hrobky není jediné, které z tehdejšího Egypta známe. Obdobné, rovněž vyrobené z egyptské fajánse, bylo před zhruba sto lety nalezeno v hrobce admirála Cannehebuva v severní Sakkáře a pochází buď ze stejné, nebo jen o málo starší doby. V Cannehebuově hrobce bylo ovšem nalezeno rovnou na víku obrovského sarkofágu, kam bylo asi uloženo přímo při pohřbu. Obě hrobky jsou navíc stejného typu – jsou to tzv. velké šachtové hrobky Pozdní doby, jejichž hlavní část tvoří pohřební komora uložená 15–30 m pod zemí na dně obrovské šachty; přístup do komory až do okamžiku pohřbu tvořila pouze menší šachta ležící obvykle vně ohrazené nadzemní části celé stavby a spojená s pohřební komorou úzkou chodbičkou.

Německý autor W. Boochs (1982), autor dosud jediné knihy o pečetích a pečetění ve starém Egyptě, kdysi vyslovil předpoklad, že pečetítka vyrobená z egyptské fajánse, materiálu připomínajícího svým složením nedokonale vytavené sklo (jádro z křemičitého písku doplněné polevou), byla příliš křehká, než aby mohla být skutečně používána. Považoval je proto pouze za odznaky moci, nošené například jako přívěsky na krku hodnostářů – nálezy z Menechibnekonovy hrobky ale tento předpoklad nepotvrzují.

V širším prostoru této hrobky byla totiž odkryta podzemní prostor zaplněná až téměř po strop mohutnými, až 80 cm vysokými keramickými nádobami, v nichž byly původně uloženy nejrůznější

materiály (plátno, ale i sláma), větší i menší keramické nádoby a drobné předměty, které byly zřejmě použity při mumifikaci Menechibnekonova těla. Podle egyptských náboženských představ tak byly tyto nádoby a předměty navždy spojeny s Menechibnekonem a nesměly být opětovně použity, ale musely být pohřbeny spolu s ním. Při počtu celkem 322 velkých keramických nádob jde mimochodem o zřejmě největší dosud odkrytou skrýš mumifikačních materiálů a potřeb, kterou ze starého Egypta známe.

Mezi předměty z této skrýše bylo nalezeno i několik neúplně zachovaných otisků pečeti do hlíny, které svým zobrazením i velikostí přesně odpovídají pečetítku nalezenému uvnitř Menechibnekonovy pohřební komory. To tedy asi nebylo jen odznakem úřední moci, ale zřejmě sloužilo ke skutečnému pečetění. Mezi četnými Menechibnekonovými tituly a hodnostmi (celkem jich nesl více než dvacet, včetně těch nejvýznamnějších, a patřil tak zřejmě k nejdůležitějších osobnostem své doby) jsou i takové, které se možná týkají správy pohřebiště. Patří k nim „představený zádušních kněží“, „vrchní kněz předčítatel“ nebo „zádušní kněz“ (egyptsky *sem*). Není tedy vyloučeno, že sám Menechibneko (nebo někdo z jeho podřízených) toto pečetítko přímo používal při dohledu nad tímto pohřebištěm, které podle písemných pramenů plně fungovalo zřejmě přinejmenším po dobu jedné generace, tedy alespoň třicet let. Z dnešního pohledu je toto pohřebiště, tvořené pěti nebo šesti velkými hrobkami vysokých hodnostářů své doby a přinejmenším stejným počtem středních a menších hrobek, ztraceno poměrně hluboko v poušti. V době svého vzniku však zřejmě leželo na dosah od bouřlivě se rozvíjejícího náboženského centra soustředěného po obou březích tzv. Abúsírského rybníku – dočasné vodní plochy, která se vždy po záplavách na několik měsíců vytvořila na okraji nilského údolí v místech, kam ústilo mělké údolí vedoucí k ústřední části rozsáhlého pohřebiště tehdejší metropole Memfidy. Tradičním středem tohoto města mrtvých byly od 7. stol. př. n. l. podzemní katakomy určené posvátným býkům Ápisům (známé především pod antickým označením Serapeum) v dnešní severní Sakkáře. Po dlouhá staletí překypovalo toto místo rušným životem, na němž se kromě kněží a personálu četných chrámů podíleli i úředníci, členové pohřebních bratrstev a také tisíce poutníků a lidí nejrůznějších profesí, kteří pečovali o jejich blaho a žili z nich podobně jako dnešní průvodci turistů a prodavači všeho možného.

Menechibneko sice asi velkou část svého života strávil spíše jako voják, jak o tom svědčí jeho titul „člen královvy osobní stráže“ a především jeho nejvýznamnější titul „generál“, ale není vyloučeno, že po roce 525 př. n. l., kdy Egypt dobyla vojska perského krále Kambýse, opustil (ať už dobrovolně nebo ne) vojenskou kariéru a věnoval se spíše kněžským a administrativním povinnostem. Nebyl by v tom jediný – podobným způsobem se vyvíjely i osudy jeho mnohem proslulejšího současníka Vedžahorresneta, jehož hrobka leží rovněž v Abúsíru. Také Vedžahorresnet sloužil původně v egyptském vojsku jako velitel řeckých a maloasijských žoldnéřů a admirál, ale po porážce své země vstoupil do služeb nových dobyvatelů jako „vrchní lékař Horního a Dolního Egypta“, což byla asi funkce spjatá spíše s administrativními povinnostmi než s péčí o zdraví. Podobný přelom v životě se pravděpodobně týkal mnohem více významných egyptských hodnostářů, ale jen málo z nich o tom zanechalo tak zřetelné svědectví, jako Vedžahorresnet a možná i Menechibneko.

Literatura:

Boochs, Wolfgang: 1982 *Siegel und Siegel im Alten Ägypten*, Sankt Augustin: Hans Richarz.